Павлусенко О.В.
Київський національний університет технологій та дизайну

Використання концептів у телепрограмах

Світосприйняття кожного народу вкладається в “картину світу”, яку сприймаємо як “сукупність знань про світ”.

Головний елемент “картини світу” – концепт – оперативна, змістовна одиниця пам’яті, ментального лексикону, мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській практиці. Для концепту характерна складна, багата структура. Цей термін, поширений у філософії та логіці, в останні десятиліття переосмислювався в соціальній, психологічній та культурній парадигмі.

Розглядаючи поняття “концепт”, розуміємо його складність та сполучуваність з іншими поняттями. Концепти відтворюють досвід конкретної людини та всього людства. Це носії культурної пам’яті народу, які поступово переходять із чуттєвого образу в мисленнєвий.

Мета нашого дослідження – здійснити спробу визначення ролі концептів для вияву емоцій у телепрограмах.

Останнім часом в українському суспільстві набуло популярності дослідження впливу концептів на мислення людини. Концепти як компоненти нашої свідомості і досвіду кодуються у словах. Мовний знак можна уподібнити до вмикача, “який вмикає концепт у нашому пізнанні, активуючи його в цілому і “запускаючи” його в процес мислення” [3, с. 31].

Людина як частина світу завжди з ним не лише душею і тілом, але й думкою і почуттями. Як суб’єкт практичної діяльності пізнає та змінює світ, переживає все, що відбувається. Ці переживання і складають сферу емоцій і почуттів. Емоція – частина природи, маніфестація якої виражається мімікою, жестами та словом. Ставлення людини до світу закріплюється в почуттях.

Емоції і почуття органічно пов’язані між собою, але різні за змістом і формою переживання. Деякі психологи вважають емоцією “пізнання глобальної настанови організму” [4, с. 96]. Таке трактування дає змогу стверджувати, що емоція безпосередньо сприймається тим, хто її відчуває. Почуття потребують для свого виникнення емоцій. За силою, характером прояву серед емоцій виокремлюють: афект – стрімкий емоційний процес бурхливого характеру (гнів, лють, раптова велика радість) і настрій – загальний емоційний стан індивіда. Розрізняють фізіологічний (людина свідома і відповідальна) і патологічний (короткотривалий психічний розлад) афекти. Розвитку афективного явища передують реактивні процеси. Будь-яка емоція розглядається як єдність афективного й інтелектуального, переживання і пізнання, а також як вольовий момент. Емоції є типовими суб’єктивними сигналами. Важлива особливість емоцій – їхня комунікативна здатність. Емоційний досвід значно ширший, ніж досвід індивідуальних переживань. Слід звернути увагу на важливість функцій емоцій у

телевізійній журналістській практиці: регулятивна, пізнавальна, евристична, сугестивна, оцінювальна.

Сучасні дослідники, зокрема В.Іващенко [3, с. 59] вживають термін *концепти-емотиви* – розуміючи під цим образи, як суб'єктивне переживання певних подій, емоціогенних ситуацій, причин їхнього виникнення, власне емоцій, що продукуються в таких ситуаціях, а також наслідків такого переживання. Емоційні концепти ґрунтуються на поняттях, в основі яких лежить суб'єктивна оцінка. Відомий дослідник Ю.Степанов вважав, що концепти, здатні переживатися, "вони предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді і зіткнень" [5, с. 43].

Важливо зазначити, що на екрані концепти виникають у процесі предметної, розумової діяльності та діяльності із чуттєвим досвідом. Тележурналіст створює індивідуальну систему концептів: національні образи, асоціації, емоції та почуття, властиві певній національній культурі. Емоції проникають у семантику слова і закріплюються в ній. Емотивне слово – це мовне вираження емоції, частина інтелекту тележурналіста. Емотивність "має два плани: план змісту і план вираження, через які відбувається маніфестація емоційного ставлення і стан співбесідників" [3, с. 24].

Для мовного коду на екрані властива емоційність, яка іноді превалює в комунікації. Тому для тележурналіста важливо вміти керувати своїми почуттями та емоціями, оскільки їхня шкідливість відома кожному (індивід у збудженому емоційному стані не здатний адекватно мислити), слова відтворюють почуття та здатні викрити емоційний стан. Емоційність – "психологічна характеристика особистості, стан і рівень розвитку її емоційної сфери" [4, с. 147].

Ми звернули увагу на емотивні концепти та контекст – мовний феномен під час реалізації його у телевізійних програмах, які дають характеристику тележурналістам. Внутрішня реалізація діяльності тележурналіста виражає емоційні факти картини світу. Емоції – важливий елемент, завдяки якому оцінюємо ситуацію через стан внутрішнього "Я".

Слова вербалізують фундаментальні емоції: *здивування* – перехідна емоція, яка готує індивіда до успішних дій та зміни умов і обставин. Відіграє важливу роль у когнітивному розвитку. *Страх* – найнебезпечніша з усіх видів. За слабкої та середньої інтенсивності взаємодіє як з позитивними так і з негативними емоціями. *Горе* – занепад духу, почуття самотності, невдоволеності собою, відриву від людей, втрата самоповаги та почуття гідності. *Огида* – близька до гніву. Може бути спрямована на ідею, подію, конкретну людину. Викликає прагнення уникнути джерела огиди. *Неповага* – пов'язана з почуттям вищості. Охолоджена емоція ворожості є афективним компонентом руйнівних тенденцій. *Гнів* – сильна емоція, причиною якої може бути образа, повсякденні фрустрації, переривання ситуації інтересу або радості, примусове виконання дії або знищення власних прагнень з боку інших. *Радість* – почуття впевненості в собі, яке має варіації: від активності до самоглядності. Посилює стійкість до фрустрації та здатність до

самовпевненості і мужності, розриває інтуїцію та творчі здібності. Взаємодіє іншими емоціями та сприйманням, пізнанням дійсності. Встановити інтерпретацію концептів у мовній картині світу на прикладі телевізійних програм можливо завдяки зверненню до синонімів, які створюють фонд емотивних лексичних засобів мови. На телебаченні емоції розкривають внутрішній стан тележурналіста.

У наукових розвідках актуальним питанням залишаються концептуальні структури в лінгвокультурному просторі. Програма "Шустер Live" С.Шустера висвітлює політичні події іронічно. Іронія протиставляє позитивне негативному, високе смішному, викриває недоліки. Вона полягає у невідповідності між змістом висловлювання та справжнім значенням, про які легко здогадатись із контексту. "У тональності звороту може бути співчуття, жартівливе доброзичливе зауваження, а може бути дошкульне висміювання аж до зневажливого глузування" [5, с. 116].

Хороший настрій С.Шустера втілюється в концепті РАДІСТЬ, яка виражає тривалість: насолоджуються, проміжна перемога (22.11.08). Чуємо метафоричний зміст відносного вдоволення автора. Він робить акцент на особистій радості кандидатів у період дискусій щодо створення майбутньої коаліції в парламенті.

Тележурналістові властиве емоційне мислення. Він надає раціональному пізнанню емоційне забарвлення.

Ж.Новосєльцев у своїх журналістських розслідуваннях дає уявлення про тривожні реалії суспільства. Завдяки концепту РАДІСТЬ показує вищість матеріальної сфери для правлячих осіб: що бідніше і беззахисніше народ, то більше злочинів, які скоїли високопоставлені, матеріально забезпечені особи не розкриваються. (1+1, "Честь мундира", 08.12.08).

Також спостерігаємо, що у програмі "Ключовий момент" Н.Сумської, концепт РАДІСТЬ передає трагічність: те, що він дійсно кохає її, вона зрозуміла тільки після того, як одружилася з іншим (Інтер, "Ключовий момент", 16.07.08). Спостерігаємо прояв блискучого успіху. Аналіз семантики концепту спонукає до висновку про розуміння радості як талану, вдалих життєвих обставин: тріумф української параолімпійської збірної був лише початком визнання і треба радіти (Інтер,"ТСН", 23.10.08); але тріумф родини був недовгим (Інтер, "Ключовий момент", 16.07.08) – знак мінливої радості.

У політичній програмі, здавалося б, не до любові. Утім, автор С.Шустер звертається до концепту ЛЮБОВ із жартівливою манерою оповіді: любовний трикутник або легкий флірт (Україна," Шустер Live", 09.12.08); любиш владу, полюби коаліцію.

Для Ж.Новосєльцева – це духовна потреба: добро – це любити людей, не змушувати їх страждати, не вбивати, не красти, це – жити для інших (1+1, "Честь мундира", 30.11.08).

Мовні емотивні одиниці при взаємодії розповідають не лише про позитивні, й про негативні емоції. Внутрішня будова тексту програми "Шустер Live", розкриває концепт ГНІВУ: до речі і про переговори, щодо

створення коаліції, які там киплять з вікном (Україна, “Шустер Live”, 5.12.08), ми добралися до точки кипіння.

“Честь мундира” Ж.Новосєльцева – розкриває негативний бік суспільства концептом ГНІВУ: ідеологи запалюють людей агресією і непримиренністю; (1+1, “Честь мундира”, 20.11.08).

Підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновки, що тележурналіст завдяки концептам розкриває ментальні і психічні ресурси своєї свідомості та інформаційні структури, які відображають його знання та досвід. Мовець, жанр, тематика, формат програми – це носії певних концептуальних систем. Інформація про емоційний стан говорить про ставлення до предмета, явища, адресата, ситуації спілкування.

У концептах виокремлюють експресивний, оцінний, універсальний, індивідуально-особовий аспект. Вивчення концептів на екрані дає змогу виявити особливості світосприйняття журналіста та представити концептуальну і культурну картини світу. Пізнавальну діяльність тележурналістів розглядаємо як уміння орієнтуватися в інформаційному потоці завдяки концептам. У журналістській майстерності важлива емоціональна пам’ять [2, с. 23] – здатність оживити і знову пережити попереднє почуття.

Найкраще запам’ятовується емоційно-вагома інформація. Усвідомлюючи свободу творчості як незаперечну цінність, тележурналіст як самостійна творча особистість у процесі пізнання і ціннісного осмислення через концепти відображає етнічне світосприйняття та формує етнічну мовну картину світу. Активність тележурналіста налаштована на реальність, саме тому важлива комунікативна компетенція, яку слід розглядати в індивідуально-психологічному аспекті.

Література

1. Арутюнова Л.Д. Введение // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 3-4.

2. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово. Русская речь. – М, 1928. – 145с.

3. Іващенко В. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору // Мовознавство. – 2004. – № 1. – С.18-20

4. Клапаред Э. Чувства и эмоции // Психология эмоций. Тексты. / Под ред. В.Вилюнаса, Ю.Гиппенрейтер. – М., 1984. – 337с.

5. Шаховский В. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж, 1987. – 380 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Беляева Л. Психологические закономерности эмоций и чувств и их учет в работе клубов и библиотек. – М., 1978. – 320с

2. Горелов И., Седов К. Основы психолингвистики. – М., 2004. – 235с

3. Жайворонок В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук // Мовознавство. – 2004. – №5. – С. 31

4. Кубрянкова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 248с.

5. Леськів Б. Фігури "Кобзаря" Тараса Шевченка. Словник. – Немирів, 2004. – 146 с.

6. Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры. – М., 2004. – 630 с.

Потенко Л.О.

Київський національний лінгвістичний університет

Когнітивні засади фразотворчих процесів

У лінгвістиці останніх років прослідковується тенденція до розуміння сутності мови як динамічної системи, центром якої є людина. Саме завдяки динамічним процесам у лінгвістиці, зміні наукових парадигм та досягненням суміжних з мовознавством наук когнітивна орієнтація досліджень у сучасному мовознавстві набуває все більшої актуальності. У світлі когнітивно-зорієнтованих лінгвістичних пошуків предметом особливої уваги виступає дослідження та моделювання мовної картини світу (МКС), окремих її фрагментів (А.Д.Бєлова, Ю.М.Караулов, Г.В.Колшанський, Ю.С.Степанов та інші). Когнітивним аспектам лінгвістики присвячені також наукові праці таких вчених, як М.М.Болдирєв, О.С. Кубрякова, О.О.Селіванова, С.О. Жаботинська, З.Д.Попова, І.А.Стернін, Г.О.Волохіна та ін.

Визначальною особливістю сучасного мовознавства є антропоцентричний підхід до розгляду мови як конститутивної властивості людини, вивчення мови у взаємодії з людиною, її мисленням. Найважливішою сферою життєдіяльності людини є емоціональна сфера. Тому не дивує той факт, що увага лінгвістів останнім часом все більше зосереджується на тих властивостях мови, які пов'язані з різноманітними аспектами внутрішнього життя людини, а саме емоціональністю. Емоції, які кодуються тією чи іншою національною мовою, існують як цінносне явище людського буття. Соціалізовані в конкретній культурі, у конкретному соціумі, вони формують концепти [4 с. 51]. Емоційна сфера відіграє важливу роль у формуванні єдиної бази знань і цінностей, що, у свою чергу, сприяє становленню фразеологічної одиниці (далі – ФО) як образної і національно-маркованої мовної одиниці. Образність ФО – один із основних компонентів конотації, що відображає особливості національного менталітету. Л.І.Ройзензон і Ю.Ю.Аваліані зазначають: "Якщо лексика в своїй сукупності відображає всю суму явищ, фактів, процесів дійсності, то фразеологія охоплює в першу чергу сферу переживань і почуттів, психологічних станів